

ОСМИСЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ МОВОТВОРЧОЇ ФУНКЦІЇ В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ

Кобякова І. К., Швачко С. О.

ВСТУП

Загальновідомо, що серед багатьох рис природної мови найбільше привертають увагу її здатність не тільки позначати предметний світ, але й поруч з іншими семіотичними системами бути носієм кваліфікативної пізнавальної діяльності людини, її соціально-психологічного життя. Соціальний характер спілкування людей проявляється у всіх функціях мови. Поняття мовної функції багатозначне і багатоаспектне. О.С. Ахманова, розглядаючи метазнак функції, звертає особливу увагу на такі аспекти, як комунікативність, емотивність, вмотивованість та контактосверднувальний характер.

Розгляд питання вивчення мови і мовлення у загальному плані і конкретних її проявах допомагає нам глибше розкрити поняття мовної функції, актуалізації різних її потенцій. Комунікативна функція – це не тільки реалізація різних можливостей або властивостей мовного акту, але й вираз почуттів, емоцій, волевиявлень людини.

Обслуговування і координація різних сторін мовної діяльності людини вимагає збільшення кількості мовних функцій. Крім комунікативної функції, функції висловлювання і формування думки, експресивної та репрезентативної функції, у лінгвістичній літературі все більше визнання одержують апелятивна, фатична, прагматична та мовотворча функції.

Розуміння функцій мовних елементів за їх цільовим призначенням і ролі в тій системі, в якій вони функціонують і яка формує їх середовище, лягло в основу дослідження їх амплітуди відхилення від встановленого знаку у мовній структурі до використання мови в комунікативних ситуаціях. Особлива зацікавленість виникає під час розрізнення мовних функцій у дослідженнях О.С. Ахманової (1960), І.В. Арнольд (1991), М.М. Бахтіна (1986), К. Бюлера (1993), В.В. Виноградова (1963), Г.О. Винокура (1991), А.А. Загнітько (2020), О.А. Земської (1981, 1983), В.І. Карабана (1989), А.А. Леонтьєва (1979), Г.Г. Почепцова (1987), Ю.В. Рождественського (1999), О.М. Старикової (1974), М.С. Чаковської (1986), Р. Якобсона (1975).

Поліфункціональність мовних одиниць зумовила появу цілої низки алонімів-експлікаторів, серед яких найчастіше зустрічаються такі: призначення, мета, завдання, роль, настанова, позначення, вираз, дія, характер, вживання, властивість, пристосування, передача, використання. Функції розглядаються лінгвістами в широкому контексті. К. Бюлер до їх переліку включає функцію артикля, функцію мелодики, функцію побажання, граматичну функцію займенника, функцію відмінка, діалектичну, називну, діакритичну функції, апелятивну функцію репрезентації, функцію експресивну, сигнальну та функцію творення. Часом вказані функції між собою перехреснюються, можуть, об'єднавшись чи роз'єднавшись, утворювати нові мовні явища, які ще чекають свого вивчення. Наприклад, розглядаючи схему К. Бюлера, Р. Якобсон вводить поняття «кода» і «контекст»¹. Серед перерахованих функцій він особливо наголошує на шести основних функціях мови, а саме виділяє:

- 1) емотивну функцію (вказівну на відправника-адресанта);
- 2) конотативну функцію (намагання викликати в адресата певний настрій);
- 3) поетичну функцію (наголос на формі повідомлення);
- 4) метамовну функцію (наголос на системі мови);
- 5) референтивну, або денотативну, когнітивну функцію (настанова на відбиття дійсності);
- 6) фатичну функцію (вказівка на встановлення контакту).

До основних функцій мови А.А. Леонтьєв відносить національно-культурну функцію номінації, з допомогою якої виділяються в мові реалії, абстрактні поняття, опрацьовані історичним досвідом народу, його специфічними умовами трудової, суспільної та культурної діяльності². Чимало вчених називають фатичну, автокомунікативну та психотерапевтну функції неосоціальними, такими, що проявляються не у всіх ситуаціях. Названі мовні функції мають дублювати немовні засоби спілкування. У лінгвістичній літературі намітилася тенденція розрізняти функцію мови і мовлення, підкреслюючи їх самостійність, незалежність. Мету мовного висловлювання деякі науковці називають «*функцією мови*». Подібні тлумачення у лінгвістиці одержали назву функції відтворення, актуалізації слова в мовленні, використання потенціальних властивостей із різною метою і різними наслідками. Слова слугують людині як вірний засіб спілкування,

¹ Jakobson R. *Linguistics and Poetics. Style and Language Massachusetts Cambridge, 1975. P. 350-377.*

² Леонтьєв А.А. Высказывание как предмет лингвистики, психолінгвистики и теории коммуникации. *Синтаксис текста*. М. 1979. С. 18–37.

називання і художньої виразності. У процесі висловлювання потенційні властивості мовних елементів використовуються для обміну думками, передачі логічного змісту, виразу волевиявлення. У цьому разі реалізують себе такі функції, як комунікативна, повідомлення та впливу (волевиявлення). Мова – глобальна за своїм значенням, багаторусна за структурою і поліфункціональна за метою висловлення – закріплює у своїх елементах результати соціальної діяльності людини. Ці значення зумовлені тріадою семіозису: пізнаючий суб'єкт, пізнавальний об'єкт і мовний знак³.

Функції мови, як основні, так і факультативні, орієнтовані на мовний і людський фактори, що корелюються мисленням і об'єктивною дійсністю. Визначення певної функції залежить у багатьох випадках від спрямованості лінгвістичних досліджень, концепцій, завдань і мети досліджень.

Серед мовних функцій цього надзвичайно «складного інструмента» К. Бюлер виділив репрезентативну функцію як додаткову⁴. У сучасній лінгвістиці одержують призначення текстові функції. М.А.К. Халідей до тріади основних функцій залучає:

- 1) концептуальну, що відтворює відношення автора навколишнього світу й об'єктивної реальності;
- 2) міжособова рольова структура, що є носієм соціальних відносин;
- 3) текстова, що забезпечує подання інформації у вигляді зв'язного висловлювання⁵.

Серед текстових функцій виділяється естетична, філософська і пізнавальна. Пізнання текстових категорій природно пов'язане із творенням текстоутворюючої функції, під якою розуміють здатність мовних елементів брати участь у створенні тексту, «будувати» текст, зв'язувати воедино всі його частини з урахуванням комунікативної мети, наміру та загального смислу⁶. Ця функція залежить від характеру вищих комунікативних одиниць – текстів. У всіх текстах реалізується передача, яка актуалізується разом із комунікативно-прагматичними, естетичними (частіше – в художніх текстах) і когнітивною (особливо – в наукових текстах) функціями. Серед текстових функцій особливо виділяється мовотворча функція.

³ Ufimtseva N. V. The Associative Dictionary as a Model of the Linguistic Picture of the World. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. 2014. V. 154, P. 36–44.

⁴ Бюлер К. Теория языка. Экспрессивная функция языка. М.: Прогресс и Универсал, 1993. 502 с.

⁵ Halliday M.A.K., Hasan R. *Cohesion in English*. London. 1983. 367 p

⁶ Сахарный Л.В. Введение в психолінгвістику. Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. 181 с

1. Статус мовотворчої функції

Мовотворча функція (МТФ) безпосередньо пов'язана з лінгвокреативним мисленням (ЛКМ), спрямована на виявлення і закріплення нової мовотворчої сутності шляхом трансформації наявних мовних елементів. Лінгвокреативне мислення у процесі пізнавально-гносеологічної діяльності у своїй основі оперує емоціями, що виникли на базі нових понять і закріпились у мовних значеннях. Лінгвокреативне мислення відтворює образ світу в кожній окремій мові індивідуально, безпосередньо⁷. Лінгвокреативне мислення виділяється на фоні інших типів мислення по-своєму, на свій лад: наочне мислення орієнтує людину на конкретні обставини, враховує конкретну ситуацію й самостійно стає невід'ємною частиною дії. Авербальне мислення (понятійне) реалізується у процесі наукового пошуку, при цьому підтримуючи баланс між мовою і реальністю. У мові проявляються різні типи словесного (вербального), образного, практичного і непрактичного мислення. Образне мислення доповнює та компенсує вербальне мислення. При практичному мисленні словесне оформлення має додаткове значення. Непрактичне мислення пов'язане з інтелектуальними процесами осмислення референта, його коментування та експлікації. Людська мова не тільки відображає навколишню дійсність, але й безпосередньо бере участь у створенні мовної системи, в якій референти знаходять своє специфічне відображення. Відбиття навколишньої реальності в мисленні і мові нагадує нам сонячне проміння, що проходить через подвійне середовище, але залишається ним із притаманними властивостями⁸. Форми відбиття зумовлюються характером діяльності людей, їхніми намірами і мовними здібностями. Лінгвокреативне мислення має подвійну спрямованість. З одного боку, лінгвокреативне мислення відбиває навколишню реальність, а з іншого – воно безпосередньо пов'язане з наявними ресурсами мови. Було б неправильно думати, зауважує автор, що для позначення нових понять або їх відношень мова ніби використовує все нові і нові композиції фонем, звертається до невикористаних поєднань. Для цієї мети використовуються наявні ресурси у переосмислених формах. У процесі мовотворчого мислення значне місце займають різного роду емоції. Лінгвокреативне мислення – це соціологізована, пов'язана з мовним узусом діяльність, що використовує мовні засоби і правила оперування ними на основі здатності суб'єкта до діяльності. В лінгвістичній діяльності пріоритет

⁷ Алефіренко Н.М. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики. *Мовознавство*. Київ. 1988. С. 35–41.

⁸ Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. М.: В.Ш. 1981. 319 с.

належить думці – первинній і вихідній у спілкуванні. Ми обмінюємося не словами і їх значеннями, а думками, використовуючи слова, як і мову загалом, лише як засіб спілкування, вербальної поведінки. Первинне і вихідне місце в діяльності посідає мислення, яке передує мові і в своєму мовному оформленні підпорядковує її, враховує її особливості.

Мовці, осмислюючи референти, особливу увагу звертають на пошук адекватного словесного виразу, адекватні форми омовлення думки. Разом з удосконаленням думки вдосконалюється і слово, мистецтво мовлення загалом. Мовці по-новому оцінюють елементи мовної системи, роблячи їх значущими в своїй мовотворчій діяльності. Вони роблять вибір і розстановку мовних елементів, з допомогою яких об'єктивна дійсність одержує специфічне відбиття (адекватне або неадекватне). У лінгвістичній діяльності відбувається специфічна модуляція, перегляд попереднього соціального і лінгвістичного досвіду. У процесі створення інновацій інтегрують два феномени – думкотворення та використання мови як нової реальності. Матеріалізація думки залежить від автора, його креативних здібностей.

Думку, спрямовану на мову, називають мовним мисленням. Мислення оформляється в слові не стихійно. Складне явище знайшло свій вираз у характеристиці мовного мислення, у якому разом із розвитком форм думкомовлення розвивається мистецтво самого мовлення. Йдеться про те, як людина творить мову, створюючи не тільки нові слова і вирази, але й по-новому оцінює можливості мовної системи, робить її елементи значущими і активно діючими. Осмислення, усвідомлення, відчуття свого мовлення в кінцевому результаті приводить до розвитку мовного мислення, у якому деталі відіграють суттєве значення. Видозміни в мові відбуваються під впливом окремих осіб, дії яких закладають основу для розвитку мови загалом, створюють реальність – основу внутрішнього життя кожної мови. Ця мовотворча діяльність підтверджує думку про загальне використання (*common acceptance*) індивідуальної інновації як поступового розширення, а не як акту масової творчості. Інновації рідко творяться із нових елементів. У мовотворчій діяльності в основному використовуються відомі форми. Лінгвокреативна діяльність позначена креативністю, тяжінням до реалізації незвичних асоціацій. Неологізми створюються творчими актами індивідумів, які використовують досвід колективу, соціуму. Канонізація інновацій – прерогатива мовного колективу. Матеріалізація мислення пов'язана із творчою діяльністю людей, які препарують щось нове у своєму тезаурусі, у доказах та уявленнях. Творча діяльність людини (включаючи мовну діяльність) залежить від соціальних факторів,

накопиченого досвіду та мотивацій; творчість – це такий спадкоємний процес, у якому наступна форма впливає із минулих реалій.

У творчості виділяються такі цикли, як: 1) уявлення, що формуються на досвіді людини; 2) досвід, що спирається на уявлення; 3) зв'язок уявлення з дійсністю; 4) втілення уявлення в реальність⁹.

У лінгвістичній діяльності ці цикли знаходять своє втілення в думкомовленнях, новотвореннях, що оцінюються соціумом. Матеріалізація МТФ є прозорою в мовних елементах на позначення ментальної діяльності суб'єкта. Існування цієї функції забезпечується змінністю й адаптивністю мовних засобів, їх потенціалом.

Розвиток і змінність мови – передумова і результат реалізації МТФ. Мова перебуває в стані безперервного розвитку, що ілюструє дівість відомої тези В. Гумбольдта про те, що мова є не продукт діяльності (*ergon*), а сама діяльність (*energia*)¹⁰.

Мова являє собою таку єдність, у якій спостерігається постійний розвиток і боротьба тенденцій, стабільність і мінливість, статика і динаміка. І вся ця еволюція спрямована на збереження і стабілізацію мови, з одного боку, та на її зміни, перетворення, удосконалення, адаптивність – з іншого. Процес удосконалення мови припиняється лише тоді, коли сама мова припиняє своє існування. Мова виявляє подвійну залежність від середовища, в якому вона існує, та від своєї внутрішньої будови, іманентної системи.

Змінюваність мови – це і передумова, і результат мовної діяльності, це причина і наслідок її багатofункціональності. Мови не можуть не змінюватись насамперед по тій простій причині, що в мові відбувається навколишня дійсність, яка сама знаходиться в постійному русі і розвитку.

Мова функціонує як інструмент думки і самовиразу. В мовній системі постійно діє фактор адаптивності: її елементи використовуються носіями мови у практиці «омовлення» нового, ще непізнаного. У XVII столітті («вік геніїв») картезіанські вчені вказували на обмежену силу автоматизму, на межу розумових потенцій. Вихід із цього складного становища лінгвісти вбачали в інновативності створенних одиниць, побудованих на зразок із «готовими» одиницями, в адаптивності мови. Мова, на відміну від інших систем, є самоподдержуваним механізмом, що створює нову структуру.

⁹ Швачко С.О., Кобякова І.К. Про деякі аспекти мовотворчої функції. *Studia Germanica et Romanica. Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. 2004. Т. 1, № 2. С.21–30.

¹⁰ Гумбольдт Ф.В. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. 400 с.

Свобода вживання автоматизмів, ситуативна адаптованість перетворює мову в творчий інструмент виразу думки і самовисловлювання. «Творча сила» (за Гумбольдтом) мови використовується для позначення предметного світу, понять та референтів думки. У процесі «омовлення» нового досвіду здібність виражати необмежені можливості думкомовлення обмежені кінчними засобами мови. Творчий аспект МТФ проявляється в світі, у думкомовленні, насамперед у тому суб'єктивному, що ввійшло в об'єктивну систему мови. Мовлення – канал, по якому людська практика входить до мови і фіксується в ній.

Дієвість МТФ починається з мовлення і з самого початку стосується безпосередньо даності, з якою має справу кожний носій мови. Не всі зміни в мовленні приводять до змін у структурі мови. Але при цьому кожна структурна зміна завжди починається із змін у мовленні. Тісний зв'язок мови і мовлення проявляється в кожному висловленні, яке має творчий початок. Іntenція, або намір мовця полягає в тому, щоб висловити певний зміст у мовній нормі, поділитися намірами, висловити думки, здійснити запит про інформацію, вплинути на поведінку адресата. Вплив на адресата здійснюється з допомогою трансформації змісту в мовну форму. Творче використання мовних автоматизмів, пристосування до ситуації становить невід'ємну рису МТФ, слугує показником їх дієвості.

Розуміння «творчої сили» мови, уміння осмислювати дієвість МТФ з боку адресата зумовлено саме характером мови, спільністю для носіїв мови соціального/лінгвістичного досвіду, людським фактором – здібністю як висловлювати, так і осмислювати нові думки, залишаючись у межах установленої норми. У цих межах постійно діють тенденції стабільності і змінюваності, які допомагають зберігати в значеннях мовних одиниць старий досвід і бути при цьому засобом омовлення нового досвіду (соціального і лінгвістичного). Сутність МТФ полягає в тому, яким чином стати засобом матеріалізації нового досвіду, вербалізації нових концепцій. Мова не є простим засобом відкриття відомих істин, ще більше – засобом відкривати невідоме.

Стабільність і змінність – універсальні категорії мови. Вони опосередковані у своєму розвитку і функціонуванні. В мові як «у безпосередньому горінні людської мислі не може бути ні хвилини спокою». На сторожі творчої змінності мови знаходиться МТФ, що реалізує розумові і мовні інновації. МТФ виступає у вираженні індивідуального, відмінного від традиційних концептів бачення світу.

Соціальний характер МТФ проявляється в омовленні, матеріалізації пізнавальної творчої діяльності людини, матеріалізації нових концепцій, оцінок соціально–психологічного буття.

2. Взаємозв'язок мовотворчої функції з іншими мовними функціями

Парадигма мовних і мовленнєвих функцій – це складне ієрархічне утворення, в якому не існують однозначні відповідності. Двохмодусний статус мови як віртуальної й актуальної системи забезпечує її поліфункціональну діяльність. Діяльність людини знаходить свій вираз у назві предметів, позначенні понять, вербалізації емоцій і почуттів, закріпленні і збереженні в мовних значеннях одержаних знань, у налагодженні контакту з комунікантами.

Багатофункціональність мови зумовлена її соціальним характером. У сучасній лінгвістиці намітилася дослідницька тенденція осмислення інтеграції мовних функцій. Дослідження інтеграції практичних і непрактичних функцій мови зумовлено певними труднощами, бо буття, пізнання і дослідження стикаються із самопізнанням, а своєрідність цього процесу полягає в тому, що результати пізнання відкладаються в свою чергу в мовній формі.

Інтеграція функцій має дослідницьку тенденцію. Співвіднесеність функцій, їх соціальний характер мають універсальне представлення. Загальновідомо, що пізнавальна функція стає субстратом комунікативної функції, а номінативна функція – це окремий випадок пізнавальної функції. З допомогою номінативної функції позначається як предметний світ, так і кваліфікативні сфери пізнавальної діяльності людини.

Мова є багатогранним явищем, головною властивістю якого є функція спілкування. Роль комунікативної функції в процесі створення мови надзвичайно велика. Можна без перебільшення сказати, що система матеріальних засобів мови, починаючи з фонем до її конкретних реальних маніфестацій і закінчуючи складними синтаксичними конструкціями, виникла та сформувалась у процесі використання мови як засобу спілкування.

Мовні елементи виступають у двох основних функціях – повідомляти та впливати. Актуальна інформація реалізується з допомогою мовних засобів спілкування. Крім того, комунікативна функція тісно пов'язана із встановленням контактів між людьми. Тому, залежно від кількості функцій, що виконуються, вона реалізує як виконавчо-регулятивну, так і колективно-регулятивну функцію. Функція спілкування перебуває у залежності від функції узагальнення, спілкування можливе, якщо комуніканти мають спільний досвід.

У тісній інтеграції перебувають комунікативна і прагматична функції. Прагматична функція в мовних актах представлена як знак, інтегратор, що впливає на поведінку адресата. В сучасній лінгвістиці особливої значущості набуває ситуативна теорія мовної діяльності,

значні аспекти якої відзначені прагматичністю мовного дослідження. Функція людського спілкування мови потрійна: вияв, виявлення і репрентації.

Єдність комунікативної та експресивної функцій створює специфіку художнього дискурсу, де комунікативна функція посилюється експресією думки і почуття. Мовні елементи використовуються як засіб позначення переконання, знань, вербалізації когнітивного досвіду комунікантів, їх кваліфікативних оцінок. К. Бюлер, розрізняючи функції мовця і слухача, наголошує на інтеграції функції представлення і повідомлення, функції виразу й емотивності. Виходячи із положень ученого, на пізнавально– комунікативні знання накладаються емоції і почуття суб'єкта, елементи експресії, що притаманні як лірику, так і математику. Відмінність тільки в тому, що у лірика здобуток буде повнішим і різноманітнішим.

Осмислення категорії естетичної функції (ЕФ) були започатковані в дослідженнях дискурсу.

Мистецтво образного мислення О.О. Потебня асоціював із безкінечністю образів, з поезією як відомим засобом і пізнанням¹¹, з інтеграцією поетичного образу з текстом. К. Фослер творчий початок мови бачив у самовираженні, перевазі відхилень від норми¹².

До експресивної функції наближається МТФ, яка, подібно до інших функцій, зумовлена типом мислення комунікантів. На відміну від естетичної функції, МТФ реалізується у різних за тональністю текстах, серйозних та несерйозних, під час вирішення утилітарних і неутилітарних завдань. Сутність ЛКФ розкривається у нерозривних зв'язках насамперед із комунікативною функцією. ЕФ проявляється у її співвіднесеності з мовотворчою функцією, у матеріалізації індивідуального мислення (образного і необразного) шляхом адаптивного і творчого використання мовних засобів у конкретних ситуаціях. ЕФ спрямована на художнє задоволення, захоплення мовною формою. МТФ спрямована на вербалізацію нової думки традиційними і нетрадиційними мовними елементами. Дієвість МТФ є прозорою в конситуаціях під час обігрування мовних засобів. Пор. обігрування традиційного досвіду в гумористичному дискурсі.

3. Зумовленість мовотворчої функції характером тексту

Серед текстів малого жанру особливе місце посідають максими, висловлювання, в яких реципієнту стисло подається специфічне

¹¹ Потебня О.О. Естетика і поетика. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.

¹² Vossler K. Positivimus und Idealismus in der Sprachwissenschaft. Heidelberg, 1904. S. 10–38.

бачення навколишнього світу. Авторські гумористичні вирази (АГВ) – це короткі гумористичні коментування людей. Авторські гумористичні вирази відрізняються антисемантиєю, що наближає їх до епіграм, лимериків, загадок, приказок та інших нетипових текстів. За авторськими гумористичними виразами стоїть значно більший обсяг інформації, ніж той, що реалізується в поверхневій структурі висловлювання. Їх смисл породжується змістом компонентів висловлювання і прагматичною настановою автора. АГВ належить до художніх текстів малого жанру, що знаходить відображення в їхній експресивності та емоційності.

АГВ актуалізують компресовану змістовно-концептуальну інформацію. У них відсутня фабульність і назва заголовку. Їм не притаманний хронотоп. Сила таких текстів полягає в їх лаконізмі, вони стиснуті, як пружина¹³. Саме в цих текстах МТФ подає нове, невідоме, що препарується шляхом несерйозного, гумористичного осмислення референта.

АГВ є комунікативними одиницями вищого гатунку. Їм притаманні основні категорії тексту: інформативність, когерентність, модальність, жанрово-стилістична представленість.

МТФ охоплює широке коло денотатів, думкомовлень матеріального та ідеального характеру. Текст позначений структурною, композиційною, семантичною, функціональною єдністю. Основними категоріями тексту є категорія інформативності, зв'язності, повторюваності. Текст – острівцець організованості, упорядкована форма комунікації. Наявність основних категорій тексту свідчить про дієвість термінів «стандартний» і «типовий». Відсутність деяких із базових категорій зумовлює віднесеність текстів до нетипових, або «нестандартних»¹⁴.

Тексти вивчаються у руслі гносеологічних, конструктивних, комунікативних, функціональних аспектів. Різноманітність текстів проявляється у наявності текстів великих і малих форм, інформативних та неінформативних, емоційних і неемоційних, усних і письмових, вербальних і невербальних. Текст як елемент еволюції культури виступає важливим інгредієнтом конвенціональних канонів і традицій. Як об'єкт культури текст корелює із грою – за змістом, з ритуалом – за формою. В текстах репрезентуються реальні та ірреальні події,

¹³ Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха. М.: Искусство, 1976. 182 с.

¹⁴ Shvachko S., Kobayakova I. Linguocognitive Aspects of Humour Category. [II World Congress in Real and Virtual Mode East-West: The Intersection of Cultures. Japan, Kyoto: Tanaka Print, 2019. Vol. I. P. 17–23

зберігаються традиції минулого, нові моделі світу подаються у вигадках та фантазіях.

Змістові опозиції дане :: нове, відоме :: невідоме, важливе :: неважливе, тривіальне :: нетривіальне, серйозне :: несерйозне порізному матеріалізуються в текстах. Типові тексти, на відміну від нетипових, характеризуються наявністю змістовно-логічної зв'язності, ригористичною формою та структурно-композиційною даністю. В деяких нетипових текстах не реалізуються такі категорії, як заголовок, сюжет, зачин, кінцівка. Тексти з незазначеними заголовками (наприклад, прислів'я, загадки, висловлювання) розташовуються в антологіях за тематичним принципом.

Будь-які аномалії сприймаються на фоні певної норми. Нормою художнього тексту (ХТ) є наявність фабули, образної системи і композиції. Ідейно-образна система ХТ реалізується в його змісті, якому підпорядкований план виразу, композиція та мова. Релевантним для нетипових текстів є дисгармонія між формою та змістом, наявність інформативних лакун (пор. скоромовки, дитячі лічилки, примовки).

Категорія змісту представлена в авторських гумористичних висловлюваннях референтом, об'єктом думки; сюжет, фабула не є тут релевантними. Ідея автора висловлювання реалізується з метою створення гумористичного ефекту. За композицією АГВ складається з блоків теми і реми. В зоні реми МТФ обриває зв'язок з темою, закінчує комунікативний зв'язок з адресатом, спонукає останнього до ментальних операцій.

АГВ тяжіють до нестандартних текстів у зв'язку з відсутністю в них заголовка, певних форм архітекτονіки, структурно та семантичною девіаціями від вихідних текстів. Частини креативного переділу представлені простими і складними / паралельними і кумулятивними / структурами, що омовлюють авторські несерйозні, алогічні роздуми про суб'єктивне бачення світу. Невеликі за розміром, компресовані АГВ утворюють особливу групу текстів, текстів малого жанру. Доменом цього жанру є художні твори. Рід і жанр, топіки та носії мови об'єктивують побудову тексту (пор. *Щоденник, притчі, пробачення, прислів'я*).

Під жанром тут виділено в рамках того або іншого функціонального стилю вид мовного твору, що характеризується єдністю конструктивного принципу, своєрідністю композиційної організації матеріалу та стилістичних структур, що використовуються. До текстів малого жанру відносяться афоризми, парадокси, байки, неоднозначність семантики яких зумовлюється фактором стильової приналежності. В АГВ послідовність речень, що «зв'язані» загальним задумом автора, цілісність тексту передбачає не тільки лінійно-

представлений зв'язок частин, але й внутрішню їх упорядкованість, координовану співвіднесеність / когерентність. У нетипових текстах спостерігається певний розрив між когерентністю та когезією. Тематична єдність нетипових текстів забезпечується лексичним повтором та іншими типами когезії, тоді як когерентність є тільки ілюзорною реальністю через розрив між даним і новим, інтродукцією та фокусом.

Принципи кооперації за Грайсом лише частково спрацьовують в АГВ¹⁵. Діючими в АГВ є принципи інформативності та релевантності, тоді як максими правди й якості носять умовний характер. Порухення постулатів Грайса зумовлено комунікативно-прагматичними інтенціями автора та, відповідно, засобами їх вербалізації.

Ознаки текстовності АГВ проявляються в тому, що вони прагматично спрямовані на те, щоб розвеселити, створити гумористичний ефект, викликати в адресата стан релаксації. В АГВ закладена авторська оцінка, і світ уявляється не таким, яким він є, а таким, яким його уявляє автор. АГВ – типовий локус реалізації МТФ.

У нестандартних текстах малого жанру (приказки, загадки, тощо) відсутні сильні позиції: початок, заголовок, кінцівка, епіграф, епілог, сюжетна лінія. Функцію маркерів МТФ виконують слова, які становлять основу до осмислення тексту. Часові й просторові параметри АГВ носять характер хронотопа, стягнення. Абсолютний антропоцентризм реалізується у взаємодії автора і читача (глядача) через омовлення – роздумів, нестандартного бачення референтів¹⁶.

Енігматика думкомовлення, його дистантність до реального світу викликають появу нових текстів-парадоксів, нових конструкцій, заповнених внутрішніми контрастами, конструкціями, що не обжиті в колективі. У парадоксах, на противагу реальним поняттям, «дружба» виникає між тими, хто може бути лише противниками. У парадоксах поняття, що виключають одне одного, об'єднуються на противагу їх несумісності, в чому і проявляється мовотворча функція.

ВИСНОВКИ

Мова – це структурно організована специфічна знакова система, що знаходиться у стані безперервного розвитку і слугує не тільки засобом спілкування, але й знаряддям переоцінки досвіду. Специфічна сутність мови проявляється в її поліфункціональності, в багатій різноманітності функцій, які, знаходячись у складній інтеграції, зумовлюються як

¹⁵ Grice H. *Logic and Conversation. Syntax and Semantics*. N.Y., 1975 V. 3/ P. 41–58.

¹⁶ Кобякова І.К. Креативне конструювання вторинних утворень в англомовному художньому дискурсі: Монографія. Вінниця: Нова книга, 2007. 128 с.

типом мислення, так і умовами комунікації. Серед мовленнєвих функцій особливе місце посідає мовотворча функція, яка породжується мовотворчим мисленням – соціологізованою здатністю суб'єкта висловлювати нові оцінки в процесі когнітивної діяльності. Призначення мовотворчої функції полягає у використанні елементів мови для генерації і вербалізації думок-інновацій – серйозних і несерйозних, тривіальних і нетривіальних, конвенціональних і неконвенціональних.

Поліфункціональність мови, що проявляється у співвіднесеності мовних функцій, свідчить про те, що мова знаходиться у стані безперервного розвитку, вона є не тільки засобом спілкування, знаряддям виразу думок і почуттів, але разом з тим і засобом переоцінки соціального і лінгвістичного досвіду. Кваліфікативні оцінки пізнавальної діяльності, категорій і властивостей соціально-психологічного життя знаходять своє відображення у відповідних засобах мовотворчої функції, яка інтегрується з іншими функціями. Її роль тісно пов'язана насамперед із комунікативною функцією та полягає в матеріалізації результатів переосмислення картин світу шляхом творчого використання мовних засобів. Призначення мовотворчої функції – породження нової думки, яка, вербалізуючись, підпорядковує собі мову, співвідноситься з її особливостями.

Створені за допомогою мовотворчої функції нові судження мають як практичний, так і непрактичний характер. Дослідження мовотворчої функції в умовах однопікових текстів дає можливість не тільки дослідити категорії текстів, але й також розпізнати природу мовотворчої функції, її механізм дієвості. В еволюції текстів можна простежити риси ізоморфізму на лексичному рівні. Комунікативні одиниці відкриті для процесів пролонгації, скорочення та семантичного зсуву. Вторинність на рівні формальних та семантичних показників є характерною ознакою текстів малого жанру, що свідчить про спільні тенденції їхнього функціонування.

Дослідження дієвості мовотворчої функції в текстах є вельми значущим для розширення парадигми теорії тексту.

АНОТАЦІЯ

Мовотворча функція вивчається на матеріалі комунікативних та номінативних одиниць. Фокусується увага на типології текстів. У роботі осмислюється природа лінгвістичного та соціального гумору на сучасному матеріалі. Виокремлюються нетипові тексти малого жанру – авторські гумористичні висловлювання та неавторські жарти. Аналізується глобальна структура текстів, детермінація гумору дієвістю лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів. Креативність

простежується в процесах семантичної деривації, вторинних утвореннях текстів та номінативних одиниць. Робота виконана у руслі сучасної дискурсивно-когнітивної лінгвістичної студії. Досліджено дієвість мовотворчої функції в текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jakobson R. Linguistics and Poetics. *Style and Language*. Massachusetts Cambridge, 1975. P. 350–377.
2. Леонтьев А.А. Высказывание как предмет лингвистики, психолінгвистики и теории коммуникации. Синтаксис текста. М. 1979. С. 18–37.
3. Ufimtseva N. V. The Associative Dictionary as a Model of the Linguistic Picture of the World. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. 2014. V. 154, P. 36–44. DOI 10.1016/j.sbspro.2014.10.108
4. Бюлер К. Теория языка. Экспрессивная функция языка. М.: Прогресс и Универсал, 1993. 502 с.
5. Halliday M.A.K., Hasan R. *Cohesion in English*. London, 1983. 367 p.
6. Сахарный Л.В. Введение в психолінгвістику. Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. 181 с.
7. Алефіренко Н.М. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики. *Мовознавство*. К., 1988. С. 35–41.
8. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. М.: В.Ш., 1981. 319 с.
9. Швачко С.О., Кобякова І.К. Про деякі аспекти мовотворчої функції. *Studia Germanica et Romanica. Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*. 2004. Т. 1, № 2. С. 21–30.
10. Гумбольдт Ф.В. Избранные труды по языкознанию М.: Прогресс, 1984. 400 с.
11. Потебня О.О. Эстетика і поезика. Київ: Мистецтво, 1985. 302 с.
12. Vossler K. *Positivimus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*. Heidelberg, 1904. S. 10–38.
13. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха. М.: Искусство, 1976. 182 с.
14. Shvachko S., Kobayakova I. Linguocognitive Aspects of Humour Category. *II World Congress in Real and Virtual Mode East-West: The Intersection of Cultures*. – Japan, Kioto: Tanaka Print, 2019. Vol. I. P. 17–23.
15. Grice H. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics*. N.Y., 1975. V. 3. P. 41–58.

16. Кобякова І.К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному художньому дискурсі: Монографія. Вінниця: Нова книга, 2007. 128 с.

Information about the authors:

Kobyakova I. K.,

PhD in Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Germanic Philology
Sumy State University
2, Rymskoho-Korsakova str., Sumy, 40007, Ukraine

Shvachko S. O.,

Doctor of Philology, Academician of the Higher School Academy
of Sciences of Ukraine,
Professor at the Department of Germanic Philology
Sumy State University
2, Rymskoho-Korsakova str., Sumy, 40007, Ukraine